

Malakout Garden Landscape¹

Mersedeh Bidarigh Kasmaei², Mehranoush Mofidi³

Received: 2024-09-07, Accepted: 2025-08-03

DOI: 10.22034/RAU.2025.2040527.1098

Abstract

Nature, as a boundless and potent resource, serves as a profound source of metaphors and symbolic expressions that resonate within the human mind. Using the power of imagination, the artist strives to reveal the spirit and power inherent in nature, and to portray the ironic qualities it embodies for the viewer. Considering that the desired quality and quantity of the designer are what come to the audience's mind and affect their senses, the necessity of avoiding futility in architecture and dealing with metaphorical concepts arising from truth and meaning is more evident. The garden can be a place for the symbolic presentation of concepts, and the designer uses hidden meanings in the elements of the garden to bring to the fore an interpretable plan that unfolds a mystical narrative. The current research titled "Malakout Garden" is located within the scope of the proposed project (in Kasma village, located in Gilan province) in the vicinity of important places such as shrines, cemeteries, and rivers. The spiritual influence and sanctity of these elements in the collection can help to achieve the principles of conceptual design about the realm of the "world of Malakout". Malakout Garden's design incorporates a hierarchy of key elements and functions, drawing inspiration from mystical concepts like the worlds of existence, the Seven Valleys of Love, and Rumi's gardens, while also integrating symbolic landscape architectural features. It is a sign and evokes the concepts of mystical progress. The purpose of the present research is to design a landscape based on mystical concepts and interpretations of the Malakout world. It addresses the question of how to physically interpret semantic themes and their examples in the landscape design of the Malakout Garden. This research aims to explore the meanings and concepts in the landscape design of Malakout Garden, fostering transcendental thoughts, enhancing social interac-

-
1. This paper extracted from the Thesis of the first author titled "Malakout Garden Landscape design", by guidance of the second author in 2021, which was Presented in the Khatam University.
 2. M.Sc of Landscape Architecture, Faculty of Art And Architecture, Department of Architecture, Khatam University, Tehran, Iran (Corresponding author).
Email: mbidarigh@yahoo.com
 3. Visiting Professor, Department of Urbanism, Faculty of Architecture and Urbanism, Soore University, Tehran, Iran.
Email: mehranosh.mofidi@soore.ac.ir

tions, and addressing people's spiritual needs by transforming the tomb into a hopeful and reflective space. Using descriptive-analytical methods and library research, this study analyzes mystical concepts and their inferences. Through field observations, it examines the spiritual impact of elements within the Malakout Garden plan, such as the river, shrine, and hermitage, which symbolize life and death, to inform the design of a landscape that represents paradise. According to the results, Malakout Garden is a parable of heaven, which is entirely consistent with the main approach of the research, namely, spatial design arising from mystical meanings and themes. In addition to having the proper function and creating comfort and relaxation for the user, it also displays as much of the beauty of nature as possible. By being in this space, the audience, in addition to understanding the concepts that affect his mind both consciously and unconsciously, communicates with the place.

As mentioned, one of the practical components of the formation of Malakout Garden is the design based on the worlds of existence in mysticism, which involves a process of substitution and combination with the symbols and signs found in Rumi's poems about the garden and Attar's Seven Valleys of Love. In the landscape design of Malakout Garden, the physical interpretation necessitates observing a hierarchy that progresses towards the ultimate destination: home. This journey encompasses the worlds of Jame, Nasout, Malakout, Jabarout, Lahout, and Hahout. The observer traverses each world, experiencing its unique characteristics either directly through milestones within each zone or indirectly through hidden metaphorical concepts embedded in the elements of nature. In the meantime, the pristine and natural area, such as the designed site "Kasma", has also brought significant advantages to the landscape design of Malakout Garden. Physical elements of the landscape, such as water, plants, light, and shadow, as well as paths, have also contributed to achieving the primary goal of the design, which is to realize mystical meanings and concepts in the Malakout Garden landscape design. Despite the existence of the Cemetery and the fact that being in this space may seem unpleasant, the presence of the river, as well as the existing mausoleum and the dominant vegetation, has helped to soften the space and provided a suitable platform for designing the aforementioned approach. In the end, the attention to and application of the principles of meaning and their emergence and occurrence in human activities, accompanied by the system of nature and the use of senses in interaction with the environment, have led to the creation of an all-round plan that fosters knowledge and evolution, and encourages the audience to return to nature.

Keywords: Landscape architecture, Malakout garden, Conceptual garden, Worlds of existence, Seven valleys of love

منظر باغ ملکوت^۱

مرسده بیدریغ کسمائی^۲، مهرانوش مفیدی^۳

تاریخ دریافت: ۱۷-۰۶-۱۴۰۳، تاریخ پذیرش: ۱۲-۰۵-۱۴۰۴

DOI: 10.22034/RAU.2025.2040527.1098

چکیده

باغ محملی است برای ارائه نمادین مفاهیمی که با به‌کارگیری معانی مستتر در عناصرش طرح قابل تأویلی از یک روایت عرفانی به منصفه ظهور می‌رسد. طراح می‌تواند از باغ به عنوان ابزاری در راستای ارتقای اندیشه‌های عرفانی بهره‌گیرد.

هدف تحقیق بررسی و به‌کارگیری مفاهیم عارفانه در طراحی منظر باغ ملکوت است و به این پرسش پاسخ می‌دهد که چگونه می‌توان به ترجمان کالبدی مضامین معناگرایانه و مصادیق آن در طراحی منظر باغ ملکوت دست یافت؟

این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از مطالعات کتابخانه‌ای، نخست به تحلیل محتوا و استنتاج از مفاهیم منبعث از جهان‌بینی عرفانی پرداخته، سپس توسط مشاهدات میدانی و توجه به تأثیر معنوی عناصر موجود در بستر طرح (رودخانه، زیارتگاه و آرامستان) در جهت طراحی منظر کمال به مثابه استعاره‌ای از بهشت گام برمی‌دارد. بر اساس نتایج مفاهیم مستخرج از عوالم وجود در عرفان می‌تواند در باغی که اعتبار خود را از معنا کسب می‌نماید، طی روندی جانشینی-هم‌نشینی با نماد و نشانه موجود در اشعار مولانا در مورد باغ و هفت شهر عشق عطار قرار گیرد. این ترجمان کالبدی مستلزم رعایت سلسله مراتبی است که با هدف رسیدن به منزل نهایی، ساختار اصلی باغ شامل عوالم جامع، ناسوت، ملکوت، جبروت، لاهوت و هاهوت را شکل می‌دهد؛ در دل هریک از عوالم، مصادیق معماری منظر همچون عناصر طبیعی و مصنوع (وجود آب و گیاه در فضا)، نظام پوششی، نور و سایه، حواس پنج‌گانه و... جلوه‌گر حس فضایی مورد نظر خواهند بود.

کلیدواژه‌ها: معماری منظر، باغ ملکوت، باغ مفهومی، عوالم وجود، هفت شهر عشق

۱. مقاله حاضر برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد نگارنده اول با عنوان «طراحی منظر باغ ملکوت» می‌باشد، که با مشاوره نگارنده دوم در سال ۱۳۹۹ در دانشگاه خاتم، ارائه شده است.

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد معماری منظر، دانشکده معماری، دانشگاه خاتم، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: mbidarigh@yahoo.com

۳. استاد مدعو، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه سوره، تهران، ایران.

Email: mehranosh.mofidi@soore.ac.ir

مقدمه

همراه شدن با نظام طبیعت و شناخت و تکامل مستلزم توجه و به‌کارگیری اصول معنا و ظهور و بروز آن در فعالیت‌های انسانی است. ذهن مخاطب توانایی ادراک استعارات و مفاهیم نهفته در طبیعت را دارد. هنرمند همواره می‌کوشد با بهره‌گیری از قدرت خیال، روح و نیروی نهفته در طبیعت را در عالم صورت پدیدار ساخته و کیفیات کنایی مستتر در آن را برای بیننده به تصویر بکشد.

طراح کیفیت و کمیت مورد نظر خود را به ذهن مخاطب متبادر کرده و حواس او را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در نظر او پرداختن به مفاهیم استعاری که از معنا و حقیقت برخاسته و مقدم بر معیارهای مادی است از یک‌سو و پرهیز از بیهودگی در معماری از سوی دیگر، حائز اهمیت است.

بستر مورد نظر برای طراحی باغ ملکوت در محدوده استقرار طرح مورد نظر در دهستان کسما واقع در استان گیلان و در مجاورت مکان‌های شاخصی همچون رودخانه، زیارتگاه و آرامستانی که به مفهوم حیات و ممات اشاره دارد، قرار گرفته است.

تأثیر معنوی و قداست این عناصر در مجموعه و همچنین به‌کارگیری مضامین عرفانی حاکم بر روابط فضایی می‌تواند به دستیابی به اصول طراحی مفهومی در ارتباط با عالم ملکوت کمک کند. این پژوهش در پی آن است تا با بررسی جایگاه معماری منظر به مفاهیم و نقاط مشترک میان ادیان، فلسفه و عرفان و ادبیات بپردازد که منجر به دستیابی به مصادیق قدسی و مفهومی شده و شناخت استعارات و نمادهای موجود در زیرشاخه‌های فوق‌الذکر را در پی خواهد داشت. نقاط شاخص باغ ملکوت با کاربری‌های متفاوت طی سلسله مراتبی در زنجیره جانشینی با مفاهیم عرفانی همچون عوالم وجود، هفت شهر عشق و باغ‌های مولوی قرار گرفته و در زنجیره هم‌نشینی با عناصر معماری منظر که هرکدام در بر دارنده نماد و نشانه بوده و تداعی‌کننده مفاهیم سیر و سلوک عرفانی است همراه می‌شوند؛ بنابراین با پاسخ به پرسش‌های زیر می‌توان به جمع‌بندی و بازشناسی وجوه عرفانی و بررسی ارتباط میان عناصر معماری منظر با مضامین والای قرآنی دست یافت:

۱. چگونه می‌توان فضایی به منظور تجلی اصول و ارزش‌های معنوی مرتبط با مراحل سلوک در عرفان اسلامی،

تحت عنوان باغ ملکوت طراحی کرد؟

۲. چگونه مصادیق مفاهیم و تعابیر عارفانه و استعاری در قالب معماری منظر نمایان می‌شوند؟
همچنین به دنبال هدف اصلی پژوهش که دستیابی به راهکارهای طراحی معماری منظر و چگونگی تحقق معانی و انتقال مفاهیم به صورت نمادین از طریق طراحی منظر باغ ملکوت است، رشد اندیشه‌های متعالی و افزایش تعاملات اجتماعی نیز حاصل می‌شود.

روش تحقیق

روش تحقیق در مطالعه حاضر از نوع کیفی است. چارچوب پژوهش توصیفی - تحلیلی بوده که در راستای اهداف کاربردی تحقیق به ارزیابی و تحلیل محتوا و استنتاج از مفهوم باغ و عناصر منظر در اشعار و متون عرفانی می‌پردازد.

جهت جمع‌آوری اطلاعات نیز بر منابع کتابخانه‌ای همچون کتب، مقالات، عکس و نقشه‌ها و بررسی نمونه‌های موردی استناد شده است. در جهت شناخت سایت مورد مطالعه نیز جمع‌آوری اطلاعات به شیوه برداشت و مشاهدات میدانی انجام شده است.

در این پژوهش طراحی منظر باغ ملکوت نتیجه تغییرات به‌وجودآمده در وضعیت کنونی سایت مورد مطالعه و عناصر شاخص آن شامل عناصر طبیعی (رودخانه، گیاهان، خاک و...) و عناصر مصنوع (آرامستان و زیارتگاه) است.

پیشینه تحقیق

تاکنون پژوهش‌هایی در باب تأثیر پذیرفتن معماری منظر از مفاهیم استعاری و سیر و سلوک نهفته در متون عرفانی صورت پذیرفته است.

بمانیان و انصاری (۱۳۹۰) در پژوهشی تحت عنوان «حکمت عناصر معماری منظر در بهشت قرآنی» به پیشینه عناصری همچون درخت و آب در تمدن‌های باستانی اشاره می‌کند که با بررسی سوره الرحمن به پیوند میان طبیعت و ماوراءالطبیعه دست می‌یابد.

در پژوهشی با عنوان «بررسی فرایند خلق معانی و بیان مضامین عرفانی در شهر اسلامی» که فرشید نیک افهمی و انصاری (۱۳۹۴) طراحی شهری اصفهان را بررسی کرده‌اند، با بهره‌گیری از عقاید عرفانی و حکمت اسلامی آن عصر در

است و از سوی دیگر تداعی خاطراتی است که در زمان‌های طولانی در بستر محیط روی داده است و بر ارتباط انسان و منظر تأثیر گذاشته است (ماهان، منصوری، ۱۳۹۶: ۲۶). نمی‌توان منظر را صرفاً کالبد در نظر گرفت چراکه منظر کیفیت و معنا را نیز در بر می‌گیرد؛ از سوی دیگر از طریق کالبد و حواس توأمان درک می‌شود پس در قالب مفهومی تجربیدی و انتزاعی نیز جای نمی‌گیرد؛ بنابراین از منظر به عنوان پدیده‌ای عینی - ذهنی یاد می‌شود زیرا منظر پدیده‌ای است که به واسطه ادراک ما از محیط و تفسیر ذهن توأمان حاصل می‌شود (همان). ما از طریق ذهن به تفسیر چیزهایی که در اطرافمان می‌بینیم می‌پردازیم و با نسبت دادن ارزش‌ها به منظر که دربرگیرنده دلایلی نامحسوس، معنوی، مفاهیم چندگانه و چندلایه‌ای است و می‌تواند جایگزین مباحث فرهنگی و اجتماعی شود برمی‌خوریم؛ چراکه با شناخت دنیای اطراف به ذات منظر دست پیدا می‌کنیم.

به منظور نمایان ساختن فضایی غیر از عالم مادی و محسوس یعنی عالم ملکوت که آن نیز (Cosgrove, 1988: 15) عالمی واقعی اما غیر مادی است. باید انفصالی بین فضایی که بشر به آن خو گرفته و روزانه آن را تجربه می‌کند با فضایی که از طریق رمز و تمثیل به منصفه ظهور می‌رسد وجود داشته باشد تا فضایی مافوق زمان و کشمکش‌های حیات دنیوی ایجاد شود که روح انسان با حضور در این فضا بار دیگر آرامش فطری خود را بازیافته و خود را در مقابل ابدیت احساس کند (نصر، ۱۳۸۲: ۱۰)؛ بنابراین انسان می‌تواند از طریق انحلال در فضایی مرتبط با عالم مثال و خواب و خیال با آگاهی درباره تجربه‌اش از حقیقت زندگی بازاندیشی کند؛ عوالمی که در پیچ‌های هستند برای درک و تلقی انسان از همان بهشت گمشده که با بهره‌گیری از هنر معماری و طراحی منظر بر روی زمین جلوه‌گر خواهند شد.

عوالم وجود

بر اساس اندیشه‌ها و آرای بسیاری از حکمای اسلامی همچون محی‌الدین ابن عربی که متولی عرفان نظری است، سلسله مراتب اصلی و عوالم وجود در عرفان اسلامی در پنج مرتبه خلاصه شده و آن را حضرات خمس الهیه خوانده است. هریک از مراحل حضرات خمس یا مراتب وجود را «حضرت» نامیده‌اند چراکه هر مرتبه جز ظهور و تجلی حق تعالی چیزی نیست و عرفا درواقع مصداقی برای وجود سوای وجود بی‌نهایت باری تعالی قائل نیستند. این عوالم عبارت‌اند از: عالم فلک

روندی هم‌نشینی، هریک از اجزای مورد بررسی را جانشین یکی از مفاهیم سلوک کرده‌اند که با توجه به ظرفیت تحمل معنا، هر جز تداعی بخش مفهومی نمادین هستند.

گودرزی قنبری و بمانیان (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «مبانی طراحی باغ‌های ذهنی مولوی در کوهستان با تکیه بر حرکت آب و مسیر پیاده» به انواع باغ‌های مفهومی در شعر مولانا به نقل از شاهچراغی (۱۳۹۱) شامل باغ هستی، باغ بهشت، باغ عشق و... اشاره کرده و با توجه به حرکت آب به ارائه طراحی صور خیال باغ‌های مولوی در کوهستان پرداخته است. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کاملی (۱۳۸۹) با عنوان «باغ مولوی» تاریخچه ارتباط شعر با طراحی باغ مورد بررسی قرار گرفته است. او با طراحی باغی مفهومی به دیدگاه‌ها و تعابیر عارفانه حاکم بر مثنوی معنوی که در عرصه منظر قابلیت ظهور یافته اشاره می‌کند.

در پایان‌نامه کارشناسی ارشد قطب‌زاده اردکانی (۱۳۹۲) با عنوان «باغ سلوک»، طراحی منطری که با سیر و سلوک در آن حس طبیعت کشف می‌شود صورت گرفته است که خصوصیات عمده باغ ایرانی در آن به چشم می‌خورد و حضور در آن منجر به احساس آرامش درونی در قلب سالک می‌شود.

از نکاتی که بر ارزش و جنبه نوآور بودن تحقیق می‌افزاید می‌توان به طراحی در بستری همانند سایت انتخابی در پژوهش حاضر که دارای پتانسیل و المان‌های خاصی همچون آرامگاه، آرامستان و رودخانه (...) است، اشاره کرد؛ چراکه معانی و نمادهای مستتر و بالقوه این عناصر است که بر قداست مجموعه در نظر اهالی و همچنین مخاطب افزوده است؛ دیگر اینکه در این میان به بسط و ارتباط عوالم وجود، هفت شهر عشق و باغ‌های مفهومی در اشعار مولانا که در طراحی طی روندی جانشینی - هم‌نشینی در جوار یکدیگر قرار گرفته‌اند (جدول ۳) کمتر توجه شده است.

مبانی نظری

سیر مفهومی در طراحی منظر باغ ملکوت

دو عنصر اصلی که منظر همواره به آنها وابسته است شامل محیط دربرگیرنده انسان و سپس خود انسان است که از تصویرسازی به عنوان ابزاری برای برقراری ارتباط با محیط و درک آن بهره می‌گیرد؛ به عبارتی دیگر منظر موجودی است زنده و پویا که از یک‌سو متأثر از انسان و نحوه ارتباط او با محیط

جدول ۱. حضرات خمسه (مأخذ: نگارنده بر اساس جمع بست تحلیلی از شیخ الاسلامی (۱۳۹۵)).

۱	عالم هاهوت یا ذات	مرحله غیب الغیوب ذات باری تعالی	ما فوق هرگونه اسم و رسم و تعین و تشخص است.
۲	حضرت لاهوت یا مقام و احدیت	ساحت اسماء و صفات الهی توجیه‌گر خلقت و منتهای معرفت بشری است.	من گنجینه‌ای پنهان بودم که دوست داشتم شناخته شوم پس آفرینش انسان‌ها را به وجود آوردم برای آنکه شناخته شوم.
۳	حضرت جبروت یا عالم عقول در فلسفه و حکمت	جهان عقل است که از جوهره قائم به ذات برخوردار است. عقل جوهری مجرد از ماده در ذات و فعل است.	آفریده‌ای که وجهه‌ای به جانب حق و وجهه‌ای به جانب خلق دارد و این عقل است.
۴	حضرت ملکوت یا عالم نفوس در فلسفه	جهان خیال و عالم مثال جهانی ملکوتی که از یک سو به عالم ماده و از سوی دیگر به جوهریت عالم عقل و مجرد گره خورده است؛ بنابراین بهره‌ای از جهان ماده دارد.	عالمی که از آن به عالم مثال تعبیر می‌کنیم و نمونه آن را در وجود خویش عالم خواب و خیال می‌یابیم.
۵	حضرت ناسوت یا عالم ماده	ذاتاً و فعلاً مادی است.	
۶	حضرت جامع یا انسان کامل	جامع جمیع مراتب وجود	

یا جهان مادی و جسمانی، عالم ملکوت یا جهان برزخی، عالم جبروت یا عالم فرشتگان مقرب، عالم لاهوت یا عالم اسماء و صفات الهی و عالم هاهوت یا ذات که همان مرحله غیب الغیوب ذات باری تعالی که ما فوق هرگونه اسم و رسم و تعین و تشخص است (نصر، ۱۳۸۲: ۱۲). در «جدول ۱» به تدوین مراتب حضرات خمسه از دیدگاه ابن عربی در کتاب دکتر شیخ الاسلامی، پرداخته شده است.

عالم مثال و جهان خواب و خیال

فلاسفه و حکیمان بر این باورند که جهان شامل دو بخش اصلی جهان غیب یا عالم مجرد و جهان شهادت یا دنیای مادی است؛ آنها معتقدند که باید عالمی واسط و رابط تحت عنوان عالم خیال، مثال، برزخ و... وجود داشته باشد. این عالم واسط در میان عالم نورانی مجرد محض و عالم تاریک ماده قرار گرفته است؛ در میان جهانی دو وجهه‌ای که همانند آینه از یک سو شفاف و نورانی بوده و از سوی دیگر کدر و ظلمانی است (شیخ الاسلامی، ۱۳۹۵: ۲۲). ابن عربی معتقد است که هستی سراسر خواب و خیال است و این تلقی حقیقت هستی‌شناسی است (شیخ الاسلامی، ۱۳۹۵: ۴۸)؛ خواب به عالم طبیعت تعلق دارد پس خواب دنیایی است که صورت‌بندی آن متناسب با عالم طبیعت است و بشر مدام در زندگی خود آن را تجربه می‌کند و زمینه خوبی برای تعقل و تصویرپذیر کردن عالم مثال است (شیخ الاسلامی، ۱۳۹۵: ۴۴). بنا بر مباحث فوق‌الذکر در باب جهان خیال و عالم مثال می‌توان به تعریفی از عالم ملکوت (جهان سوم از حضرات خمسه) اشاره کرد که به نقل از شیخ الاسلامی (۱۳۹۵) به عالم ماده از یک سو و همچنین جوهریت عالم عقل و مجرد از سوی دیگر گره خورده است. از این روی مخاطب یا صاحب خیال همراه با پندار خویش می‌تواند در این جهان ملکوتی که بهره‌ای از جهان ماده دارد به دنیایی سرشار از خیال و تصور قدم گذارد، عالمی ملکوتی که از آن به عالم مثال تعبیر شده و نمونه آن در وجود انسان یعنی در عالم خواب و خیال پدیدار گشته است.

هفت شهر عشق عطار

منطق الطیر عطار گزارش یک جستجو است، یک اودیسه روحانی که سیر در مقامات و احوال سالک را تصویر می‌کند و مراتب و مدارج این سلوک را در رمز جستجوی مرغان به بیان

می‌آورد. مرغان آماده سیر و جستجو می‌شوند و به رهبری هدهد راه طلب را در پیش می‌گیرند. احوال سلوک چنانکه در نزد سالکان طریق مطرح است بازنمایی می‌شود آنگاه وادی‌هایی را که در پیش روی سالک است و عبور از آنها دشواری به همراه دارد برای مرغان برشمرده می‌شود: وادی طلب، وادی عشق، وادی معرفت، وادی استغنا، وادی توحید، وادی فقر و وادی فنا (زرین کوب، ۱۳۷۸: ۸۹-۹۴).

ملکوت

واژه ملکوت بزرگی، چیرگی، قدرت، عظمت، سلطه آسمانی و همچنین عالم فرشتگان تعریف شده است (عمید، ۱۳۸۱: ۱۱۱۸). در آیات قرآن نیز ملکوت معنایی باطنی، فرا ظاهری، متعالی، شکوهمند و غیر نموداری داشته و بسیار والاتر از معنای ملک (ملک، دارایی، پادشاهی، قدرت، عزت و شکوه) است. بنابراین مفسران ملکوت آسمان‌ها و زمین را ربوبیت و الوهیت خداوند دانسته‌اند چرا که ملکوت هر چیزی

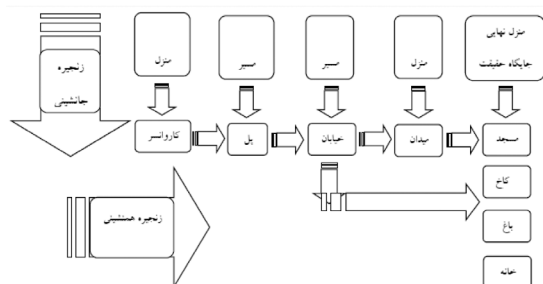
جدول ۲. هفت شهر عشق عطار (تدوین: نگارنده، بر اساس جمع بست تحلیلی از منابع).

مراحل	شرح
وادی طلب	(جست‌وجو و طلب) احساس سرگشتگی آغاز راه سالک احساس نیاز رسیدن به محبوب
وادی عشق	ایجاد دل‌بستگی نهراسیدن از سوختن عشق سالک به محبوب
وادی معرفت	انتخاب راه به قدر و شایستگی دانش و بینش شناخت سالک نسبت به معبود خویش
وادی استغنا	(بی‌نیازی از غیر) ناچیز شمرده شدن همه چیز در نظر سالک در راه محبوب
وادی توحید	کائنات به عنوان نشانه‌ای از هستی او سرمنشأ همه چیز خداست اقرار به یگانگی خداوند
وادی حیرت	حس آشفته‌گی و نادانی و سرگشتگی و غرق شدن در ذات الهی
وادی فقر و فنا	آخرین منزل و هدف غایی محو و فنا شدن سالک در محبوب

روند جانشینی و هم‌نشینی

طراحی شهری اصفهان از عقاید عرفانی و حکمت اسلامی این عصر بهره جسته و ساختاری هماهنگ را تشکیل داده که هر جزء از اجزاء آن در مجموعه کلان‌تر شهر در ارتباطی معنادار با سایر اجزا قرار می‌گیرد؛ به گونه‌ای که هریک از اجزا مفهوم خود را از نسبت با کل دریافت کرده و «کل» نیز در معنای خود وابسته به اجزا است.

در روند هم‌نشینی هریک از بناها بسته به ظرفیت تحمل معنا، جانشین یکی از مفاهیم سلوک شده است. هریک از اجزای معماری ضمن برخورداری از سلسله‌مراتب یا به شکلی تداعی بخش مفهوم نمادین بهشت است و یا تعبیری از مسیر و منازل به سوی بهشت را ارائه می‌دهند. مجموعه بناها در کلیتی معناشناختی طرح نسبتاً پیچیده اما قابل تأویلی از یک روایت عرفانی را خلق می‌کند. این موضوع در کلیه اشکال معماری آن دوره از جمله باغ‌ها، کاخ‌ها، پل‌ها و کاروانسراها مشهود است. بناهای مسجد، باغ و کاخ و خانه با ویژگی‌های خاص خود هریک به گونه‌ای جلوه‌ای نمادین از بهشت را ارائه می‌دهند که مفهوم منزل نهایی سلوک را نیز در خود نهفته دارد. خیابان‌ها با امتداد راست و پل‌ها در مدخل شهر و در راستای راه‌یابی به مدینه تمثیلی یا چهارباغ‌ها به نمادی از راهی به سوی بهشت بدل شده و میدان‌ها و نیز کاروان‌سراهای ساده و بی‌پیرایه همچون منازل در راه سلوک به موقفی موقتی برای سالکان تعبیر می‌شوند. در نهایت این بناها در قالب نقشه شهر طرح نسبتاً پیچیده‌ای از یک روایت عرفانی قابل تفسیر و تعبیر را به وجود می‌آورند که مفهوم سلسله‌مراتب سیر به سوی حق و حقیقت را بیان می‌کند (فرشید نیک افهمی انصاری، ۱۳۹۴: ۳۱۱). (نمودار ۱)

نمودار ۱. بررسی مفاهیم عرفانی و کاربری‌های مختلف معماری در روند جانشینی و هم‌نشینی (فرشید نیک، افهمی، انصاری، ۱۳۹۴).

به دست خداست و آسمان‌ها و زمین تنها بخشی از آن هستند. به عبارتی دیگر ملکوت، حقیقت، معنا و باطن چیزهاست. عرفا نیز تعبیر گوناگونی از عالم ملکوت داشته‌اند؛ همچون جای بود فرشتگان، عوالم مجرد، عالم غیب و فضایی روحانی که سالکان راستین همواره مشتاق آن‌اند (انصاری، ۱۳۹۱: ۳۸-۳۹). بنابراین، ملکوت جهانی نمادین است که زندگی روزمره از طریق این نظام معناگرایانه با یک واقعیت متعالی پیوند می‌خورد و انسان آگاه می‌تواند از طبیعت زیست‌شناختی‌اش فراتر رفته و درباره تجربیاتش بازاندیشی کند و گامی در جهت شناخت عالم ملکوتی برداشته و با یافتن مسیر قربت و صعود به عوالم معنا به حقیقت دست پیدا کند. دستیابی به منبع عظیم معرفت که نهایت مقصد سالکان طریقت و منتهای آرزوی عارفان که تولدی دیگر را رقم می‌زند دیدار و پیوستن به من ملکوتی و معشوق آسمانی است؛ درحقیقت من ملکوتی یا فرامن بعد روحانی هر انسانی در عالم روحانی و فرشتگان است که من تجربی با فراق و جدایی از آن دچار اسارت و استغراق در جهان مادی شده است. (پورنامداریان، ۱۳۸۰: ۱۳۰). بنا بر تعاریف بیان‌شده این بعد روحانی یا ملکوتی می‌تواند در باغی مفهومی به منصفه ظهور برسد که اصالت خود را از استعارات و دیدگاه‌های مولوی و سایر شعرا و نویسندگان در باب باغ و عناصر آن برگرفته است. خصوصیات با ارزش محدوده و سایت مورد مطالعه نیز می‌تواند بر جنبه روحانیت و کارکرد مفهومی فضای باغ ملکوت بیفزاید.

جدول ۳. اصول طراحی منظر باغ ملکوت (تدوین: نگارنده بر اساس جمع بست تحلیلی از گودرزی قنبری و بمانیان، ۱۳۹۶).

عناصر منظر	انواع	مفهوم	نماد/ استعاره	ترجمان کالبدی
بهبشت	باغ مفهومی	مصداق عینی در منظر و مفاهیم ذهنی که معانی احساسات و سایر ادراکات ناظر از منظر را شکل می‌دهند. ماهان و منصوری (۱۳۹۶)	بهبشت	طراحی منظر باغ ملکوت
	مستقیم	سختی راه و انتخاب	صراط مستقیم - گمراهی	مسیر هموار
	غیرمستقیم	مسیر به قدر شایستگی، تشخیص راه از بیراهه		مسیر پریچ وخم
پستی - بلندی		پلکان - تپه - مسیر ناهموار		
چهارباغ	درخت و درختچه (مثمر و غیر مثمر)	یادآور بهشت با استفاده از حواس وجود خار در کنار گل: راه در مقابل بیراهه و سختی راه	انسان، عقل و خرد، لطافت و سخنی، انعطاف، تحرک و شادابی	استفاده از عناصر و معماری نرم در مقابل عناصر سخت - تنوع در کاشت - حرکت باد در گیاهان - به‌کارگیری حواس
	گل			
	خار			
	ساکن	یکی شدن با منبع و طبیعت - بازگشت به اصل خویش - ناشناخته بودن عالم وجود	عظمت و قدرت، حقیقت و اصالت، فراوانی، بخشش و جود، حیات و زندگی بخش، وحدت و یگانگی	حوض
روان	جوشان			رودخانه - جوی - نهر
				آبشار - فواره - چشمه
نور طبیعی - مصنوعی - ایجاد سایه	خارج کردن انسان از تاریکی به سوی روشنایی، یکی شدن روح با منشأ و ذات الهی	حق، تجلی پروردگار عشق الهی، هدایت و راهنما، تکامل، قدرت و عظمت شناخت و معرفت		بازی نور و سایه روشن کردن مسیر، حضور دائم نور خورشید

باغ مفهومی

از دیدگاه برخی متفکران باغ بازتابی از جهان اصیل و بهشت ملکوتی است. بر اساس سنتی مزدایی باغ در میان طبیعت زمینی و دنیای آرمانی قرار می‌گیرد و بهترین مکان برای اتصال به عالم بالاست (کورکیان ۱۳۷۷: ۵۳). در آثار برخی از نویسندگان و شاعران باغ گاه صورتی خیالی به خود گرفته و معانی بسیاری را با به‌کارگیری ابزاری همچون نماد در خود جای داده است. در ادبیات واژه باغ به سه صورت تقلیدی، توصیفی و تألیفی به چشم می‌خورد. شاعر در اشعار توصیفی به روایت و ترسیم عناصر طبیعت آن‌گونه که هست می‌پردازد اما شاعرانی همچون حافظ، مولوی، عطار و سنایی از واژگان به صورت تألیفی یا تأویلی استفاده کرده و با بهره‌گیری از نماد به تفسیر در شعر خود پرداخته‌اند (گودرزی بمانیان ۱۳۹۶: ۳۱). به‌طورمثال سیر پرندگان در منطق الطیر عطار، سیمرخ یا من جسمانی پس از کشف حجاب‌های مادی و تحمل ریاضت‌ها به سیمرخ یا من ملکوتی نائل شده است که صوفیان از آن به عنوان رسیدن به مقام اتحاد و فنا یاد کرده‌اند و نمونه بارز تجلی من ملکوتی دانسته‌اند (ناصری ۱۳۹۵: ۲۱۸). باغ از منظر مولانا نیز به عنوان نمادی از لطف الهی در معانی و مفاهیم گوناگونی به کار رفته است؛ باغ تحت عناوین باغ دل، باغ جهان، باغ جان، باغ صفا، باغ عشق الهی، باغ با مفهوم سرسبزی و خرمی و یا به معنای باغ حسن و یا باغ بقای جاودان (شاهچراغی، ۱۳۹۱). همچنین گیاهان، درختان، آب و نور خورشید و... از جمله عناصر طبیعی است که در تعابیر گوناگون در باغ مولانا به کار رفته است و محرک حواس پنج‌گانه یا یکی از آنهاست (گودرزی قنبری و بمانیان، ۱۳۹۶: ۴۰).

معماری بستری را برای تحقق تصویری ادراک‌پذیر برای مخاطب به ارمغان می‌آورد و پیامی را که آفرینندگان آثار هنری و یا شاعران به منظور آشکارسازی مقصود و هدف خود بیان می‌کنند را چه با بهره‌گیری از خیال و چه عالم واقع با تحت تأثیر قرار دادن مخاطب خود گفت‌ووشنودی را با او آغاز می‌کنند. این پیام آنان گاه آگاه‌کننده یا تسلی‌دهنده و یا حتی گاهی ناامیدکننده است. در این پژوهش اصول طراحی منظر کمال که می‌تواند منبعی برای طراحی منظر باغ ملکوت باشد در قالب (جدول ۳) تدوین شده است.

طراحی با رویکرد حکمت عناصر منظر

تاکنون در این تحقیق عواملی که با بازشناسی وجوه مختلف آنها

مسیر نیل به طراحی منظر باغ ملکوت بر پایه معانی قدسی را هموارتر می‌نماید مورد بررسی قرار گرفته است؛ بررسی مفاهیم تأثیرگذار و شناسایی المان‌های شکل‌دهنده معماری منظر که طراحی آن به طرق مختلف در طول تاریخ و جوامع گوناگون وامدار این معانی بوده است. ایجاد محیطی سرشار از علم الهی و حکمت ازلی که با هم‌نشینی و تناظر عناصری که دارای معنا و صورت هستند ممکن می‌شود، زمینه‌ساز شناخت عظمت الهی خواهد بود. در باغ عرفانی و مفهومی تمام آیات الهی در طبیعت از عناصری همچون آب‌وآتش و باد و خاک گرفته تا زمین و آسمان و ستارگان و درختان در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند. گرد هم آمدن این نشانه‌ها در محیطی محصور همچون باغ آدمی را به تفکر در

جدول ۴. جایگاه منظر در مبانی نظری پژوهش.

نتایج	نمادپردازی در زیرشاخه‌ها	مباحث
دین طریقتی است که سعی دارد انسان را به شناختی از خود و طبیعت و نظام طبیعی نزدیک نماید. پس دین هم به بعد فردی و هم به جنبه اجتماعی اشاره دارد. بر اساس دیدگاه "نقد هرمنوتیک هنر" یکی از مهم‌ترین ویژگی هنرها جنبه کالبدی بخشیدن به اعتقادات و باورهایی است که در شکل‌گیری آنها نقش داشته‌اند؛ بنابراین در حوزه معماری دینی و قدسی که تحت تأثیر مستقیم باورهای دینی بوده‌اند می‌توان از وجود نقاط مشترکی در میان معماری ادیان مختلف سخن گفت (قدوسی فر ۱۳۹۱: ۴۷).	تعالیم دینی به انسان	ادب: ادب
نظام تمرکز حواس در صور خیال باغ‌های مولانا از باغ ایرانی به عنوان هنری مفهومی، ذاتی، معنایی، قدسی، کمال یافته، متعال و جامع جمیع هنرها یاد می‌کند که ارتباط با آن از طریق احساس بوده و می‌تواند ما را در درجه پایین‌تر به عالم ناسوت و یا در درجه بالاتر به عالم جبروت برساند (مطلبی ۱۳۹۱: ۲۶). ما در عالم ناسوت پدیده‌ها را با حواس پنج‌گانه یعنی بینایی، بویایی، چشایی، شنوایی و لامسه درک می‌کنیم. در اشعار مولوی در بیشترین ابیاتی که باغ خاص به کار رفته عناصر و یا اجزای طبیعی یا مصنوعی که محرک حواس پنجگانه با یکی از این حس هاست وجود دارد. حضور باغ در اشعار مولانا به صورت اضافات تشبیهی یا استعاره‌ای از معنا است (شاهچراغی ۱۳۹۱: ۲۱۴).	سیر مفهومی در عوالم حضرت مثال عوالم وجود عالم خواب و خیال	فلسفه و عرفان ادب: ادب

این آیات واداشته و با به ارمغان آوردن فضایی مناسب، اندیشیدن در باب عالم کبیر و عالم صغیر را برای بیننده ممکن می‌سازد.

بنابراین شناسایی شاخصه‌ای معنا در منظر از طریق موارد زیر میسر شده است:

– ارزیابی تأثیر معنوی ادیان بر شکل‌گیری معماری منظر ایرانی؛
– تحلیل مفهوم و معنای عرفانی در محیط‌های شهری و ادوار تاریخی؛

– ارزیابی ارتباط نشانه‌ها و عناصر منظر بایکدیگر و تأمل و تفکر در آن؛
– شناخت صور خیال در باغ و جستجوی مفهوم طبیعت به‌کاررفته در ادبیات (متون ادبی و اشعار).

به‌طور خلاصه در «جدول ۴» به جایگاه منظر در مباحث تأثیرگذار و مرتبط با مبانی که تاکنون در این تحقیق به آن اشاره شد پرداخته شده است.

خصوصیات بستر انتخابی

باغ ملکوت در استان گیلان، بخش مرکزی شهرستان صومعه‌سرا، دهستان کسما که منطقه‌ای جلگه‌ای است واقع شده است. کسما در دوران مبارزات میرزا کوچک خان جنگلی خدمات قابل توجهی ارائه داده است و به عنوان مقر نهضت جنگل، پایگاه سیاست‌گذاران این نهضت و از مهم‌ترین مرکز جنگلیان بوده است. اگرچه امروزه این بخش جزئی از شهرستان صومعه‌سرا محسوب می‌شود اما در آن دوران بسیار شناخته‌شده‌تر و وسیع‌تر بوده است؛ تخریب دفتر نشریه جنگل، سوخته شدن بازار، از بین رفتن مجلس سنای جنگلیان و همین‌طور حمام تاریخی کسما از یک‌سو، عدم توجه و رسیدگی برای حفظ یادگاران جنبش جنگل از سوی دیگر سبب شد تا اکثر ابنیه‌های تاریخی این محدوده از بین برود.

محل قرارگیری سایت مورد نظر برای طراحی منظر باغ ملکوت، محدوده‌ای است در کسما که در مجاورت رودخانه و در امتداد بازار تاریخی این منطقه واقع شده است. همچنین وجود مقبره امامزادگان ابراهیم و سید عبدالله (علیهما السلام) و مسجد این مجموعه به همراه آرامستان موجود بر تقدس این مکان در نظر اهالی افزوده است (تصویر ۱). زنده‌نگه‌داشتن یاد آن وقایع تاریخی و اهداف ارزشمند آن از یک‌سو و نبود امکانات کافی و بی‌توجهی به نیاز اهالی از سویی دیگر از عواملی است که ضرورت انتخاب این محدوده جهت طراحی را دوچندان کرده است و بر لزوم وجود فضایی تفریحی، رفاهی، آموزشی و

همچنین ساماندهی آرامستان مجموعه با هدف تأمین نیازهای روحی و روانی بازماندگان افزوده است و بستر مناسبی جهت ایجاد محیطی امن و ارزشمند در قالب باغ ملکوت فراهم کرده است. (تصویر ۱)

تصویر ۱. عکس هوایی از سایت انتخابی؛ نقاط شاخص سایت: ۱. آرامستان، ۲. مسجد، ۳. بقعه کسما (تصویر: google؛ تدوین نگارنده).

جدول ۵. جانمایی فضا و کاربری‌ها در باغ ملکوت (تدوین: نگارنده بر اساس جمع بست تحلیلی از منابع).

نقاط شاخص	عوامل وجود	هفت شهر عشق	باغ مولوی	شرح حال فضا
ورودی - خروجی باغ	حضرت جامع (انسان کامل)	-	باغ عشق الهی	جامع جمیع مراتب وجود
محدوده تفریحی - رفاهی	حضرت ناسوت (عالم ماده)	وادی طلب	باغ جهان / باغ در معنای دنیا	ذاتاً و فعلاً مادی است؛ همراه با القا سرگشتگی، جست‌وجو و طلب.
آرامستان	حضرت ملکوت عالم نفوس در (فلسفه)	وادی عشق	باغ بقا / باغ در معنای بهشت	جهان خیال و عالم مثال؛ جهانی ملکوتی که از یک سو به عالم ماده و از سوی دیگر به جوهریت عالم عقل و تجرد گره خورده است؛ همراه با ایجاد دل‌بستگی - نهراسیدن از سوختن.
رودخانه و پل	حضرت جبروت (عالم عقول در فلسفه و حکمت)	وادی معرفت	باغ دل / باغ هستی / باغبان	جهان عقل است که از جوهره قائم به ذات برخوردار است آفریده‌ای که وجهه‌ای به جانب حق و وجهه‌ای به جانب خلق دارد و آن عقل است؛ همراه با انتخاب راه به قدر شایستگی دانش و بینش.
آرامگاه	حضرت لاهوت (مقام واحدیت)	وادی استغنا / وادی توحید	باغ جان / روح و روان انسان	ساحت اسماء و صفات الهی توجیه‌گر خلقت و منتهای معرفت بشری است که کائنات به عنوان نشانه‌ای از هستی او هستند؛ همراه با القا حس وحدت بی‌نیازی از غیر دعوت به سکوت و تفکر.
	حضرت هاهوت (عالم ذات)	وادی فنا / وادی حیرت		ساحت مجهولة الکنه و غیب‌الغیوب - آخرین منزل و هدف غایی

ناسوت را به مخاطبان ارائه داده است؛ بیننده با گذر از مسیری مارپیچ که می‌تواند یادآور کشمکش‌های دنیوی باشد، نهایتاً به فضایی می‌رسد که دارای حوض بوده و ویژگی‌هایی همانند قدرت خداوند، عالم معنا، حقیقت و وحدت را یادآوری می‌کند و هم‌نشینی این فضا با درختی که نماد زندگی، پویایی و شادابی است بهشت را توسط به‌کارگیری حواس انسان (جدول ۳) متجلی خواهد ساخت. (تصویر ۳).

بحث

در این پژوهش با توجه به مباحث ذکرشده در بخش مبانی نظری و در نظر گرفتن دیدگاه ابن عربی^۱ در مورد حضرات خمس^۲ یا مراتب وجود (جدول ۳) شرح حال هریک از عوامل وجود که طی روندی جانشینی - هم‌نشینی (نمودار ۱) با نماد و نشانه موجود در باغ مفهومی مولانا و هفت شهر عشق عطار در مقایسه با یکدیگر قرار گرفته‌اند، به جانمایی فضاها و کاربری‌های مختلف در زون‌ها پرداخته شده که در «جدول ۵» به آن اشاره شده است. «تصویر ۲» اجزای اصلی باغ شامل حضرت جامع یا انسان کامل، حضرت ناسوت یا عالم ماده، حضرت ملکوت یا عالم نفوس در فلسفه، حضرت جبروت یا عالم عقول در فلسفه و حکمت، حضرت لاهوت^۳ یا مقام واحدیت و حضرت هاهوت یا عالم ذات را شکل می‌دهد.

با در نظر گرفتن «جدول‌های ۳، ۴ و ۵» و جمع‌بندی مباحث مطرح شده، ترجمان کالبدی باغ ملکوت به شرح زیر خواهد بود که در «جدول ۶» گردآوری شده است.

وادی ناسوت به مثابه بازتابی از عالم فلک یا جهان مادی و جسمانی است که دربرگیرنده عملکردهای تفریحی، رفاهی و خدماتی است (جدول‌های ۵ و ۶)؛ چراکه عالم ناسوت ذاتاً و فعلاً مادی است. در قسمت ورودی، نقطه عطفی برای این مرحله در نظر گرفته شده است که شرح حال فضای کلی وادی

تصویر ۲. سایت پلان باغ ملکوت - جانمایی فضاها.

جدول ۶. عوامل وجود و مصادیق آن در طراحی منظر باغ ملکوت.

عناصر معماری منظر	نماد و مفهوم	انواع / فضا	مکان شکل‌گیری در باغ	ویژگی / هدف	
عناصر مصنوع و توده‌ها در فضا	محل قرارگیری فضاها و توده‌ها و رابطه عملکردی بین آنها، متبادر شدن کیفیت و کمیت موردنظر طراح در ذهن انسان همچون: دید و منظر، محصوریت و...	ورودی	مسیر ماریچ	دعوت‌کنندگی - القای سرگشتگی	
		خروجی (انسان کامل)	وادی جامع- مسیر سبز	آرامش - تکامل	
		رستوران - فروشگاه - گالری	وادی ناسوت	مسیرهای ماریچ همراه با پستی‌وبلندی و استفاده از پلکان/ ذهن مشوش - دغدغه‌های دنیوی - راهی طاقت‌فرسا - ریاضت کشیدن برای رسیدن به بهشت - عدم تقارن - سرگشتگی	
		باغ گیاه‌شناسی - آمفی‌تئاتر روباز - پارک بازی - کلاس آموزشی	وادی جبروت	استفاده توأمان از منظر سخت و منظر نرم / یادآوری هم‌زمان دنیا و آخرت	
		آرامستان / سایبان - یادواره / فضای برای تأمل و تفکر	وادی ملکوت	معماری آرام و لطیف / مسیر هموار و مستقیم / القاکننده آرامش - یادآور بهشت و آسایش ابدی	
		آرامگاه - مسجد - محل اجرای تعزیه	وادی لاهوت	توحید و پرستش خداوند	
وجود و حرکت آب در فضا	گذر آب در نماد زودگذر بودن عمر / نمادی از رحمت و برکت الهی، جان‌بخشی، حقیقت، قدرت، وحدت در عین کثرت	رودخانه - تداخل جوی‌ها با مسیرها	تمامی عرصه‌ها	صدای آب در فضاها، آبیاری گیاهان / پاک‌کننده، تلطیف روح، رسوخ معانی به قلب و جان، آرامش روح و روان	
		آبشار	وادی هاهوت		
		حوض	وادی جبروت / ملکوت / لاهوت		
		فواره	وادی جبروت / ملکوت		
کاشت گیاه در فضا	تعیین نوع آنها با توجه به شرایط اقلیمی و زمان	درخت سایه‌افکن، مثمر، گل‌های زینتی و همیشه‌سبز	تمامی عرصه‌ها	تحرك و پویایی و تداوم حیات	
		نظام پوششی			لطافت و سختی، عظمت و قدرت
		نور و سایه			تجلی عشق الهی، راهنما و هدایت، تکامل، یکی شدن با ذات الهی.
		حواس پنج‌گانه			یادآور بهشت توسط حواس
خلوت و سکوت	تأمل و تفکر در باب هستی و وجود	استراحتگاه و سایبان‌ها	وادی ملکوت - هاهوت	رهایی ذهن انسان از تمام متعلقات - غرق شدن در طبیعت	

تصویر ۳. ورودی وادی ناسوت.

وادی ملکوت

حق و وجهه‌ای به جانب خلق دارد. وادی معادل این عالم در طرح پیشنهادی انتخاب راه به قدر شایستگی و دانش و بینش را برای مخاطب خود به ارمغان می‌آورد و با وجود فضاهایی همچون باغ گیاه‌شناسی، آمفی‌تئاتر روباز، پل و... که در دل خود دارد دربرگیرنده عملکردهای آموزشی - فرهنگی است که نهایتاً یادآور باغ در تعابیر عارفانه است (تصویر ۵) (جدول‌های ۵ و ۶).

وادی لاهوت

وادی لاهوت به مثابه بازتابی از عالم اسماء و صفات الهی است که دربرگیرنده فضاهایی همچون آرامگاه امامزادگان و مسجد مجموعه است؛ از این‌روی منتهای معرفت در این سیر و سلوک منزل احدیت و نشانه وحدت است (جدول‌های ۵ و ۶).

وادی ملکوت به مثابه بازتابی از عالم مثال یا جهان خیال است که دربرگیرنده آرامستان، استراحتگاه و برخی فضاهای خاص و مفهومی است. با توجه به تعریفی که برای عالم ملکوت بیان شده است (جهان ملکوتی که از یک سو به عالم ماده و از سوی دیگر به جوهریت عالم عقل و مجرد و عالم خواب و خیال گره خورده است) که در این طرح شامل فضای آرامستان و فضاهای مفهومی است که نقطه عطف مجموعه محسوب می‌شود. با نظر گرفتن «جدول ۵» می‌توان وادی عشق را هم‌تراز با این وادی در نظر گرفت که در این فضای مفهومی با هم‌نشینی آب و آتش به تصویر کشیده شده است و به ایجاد دل‌بستگی و درنهایت نهراسیدن از سوختن اشاره دارد (تصویر ۴).

وادی جبروت

در فلسفه و حکمت از عالم جبروت به مثابه بازتابی از عالم فرشتگان مقرب یا عالم عقول یاد می‌شود و وجهه‌ای به جانب

تصویر ۵. آمفی‌تئاتر، نقطه عطف وادی جبروت (باغ تصویری است در آب و درخت نمادی است از ذات الهی).

تصویر ۴. نقطه عطف وادی ملکوت.

تصویر ۶ مقطع وادی لاهوت، هاهوت و جامع.

وادی هاهوت - وادی جامع

وادی هاهوت به مثابه بازتابی از عالم ذات یا همان مرحله غیب‌الغیوب است که در آخر به وادی جامع و یا همان خروجی مجموعه منتهی می‌شود و این سیر تکاملی را به یک چرخه بدل خواهد کرد؛ وادی هاهوت به وادی جامع یا انسان کامل (همان نقطه آغازین) متصل می‌شود و شروع و پایان مجموعه را به یک گره مبدل می‌سازد (جدول ۵). در این نقطه انسان با عبور و طی کردن مسیر رودخانه دل را به دریای معرفت زده و با ذرات خروشان آب همراه و جاودانه خواهد شد و به همان باغ جان که جامع جمیع مراتب وجود است نائل می‌شود (تصویرهای ۶ و ۷).

تصویر ۷. وادی لاهوت، هاهوت و جامع.

آب ساکن با طواف به دور آرامگاه که پاک‌کننده روح و جسم است به آب روان و جوی رسیده و با آب جوشان (آبشار) از بلندی به پستی می‌آید و به مرجع آب (رودخانه) متصل می‌شود (جدول‌های ۳ و ۵).

نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر باغ ملکوت تمثیلی از بهشت است که در راستای رویکرد اصلی تحقیق یعنی بررسی امکان‌پذیری و دستیابی به چگونگی و راهبردهای بازنمایی استعاری و نمادین عرفانی در طراحی منظر باغ ملکوت گام برمی‌دارد. طراحی منظر باغ ملکوت از معانی و مضامین عرفانی سرچشمه گرفته و علاوه بر این که دارای عملکرد مناسبی در جهت ایجاد آسایش و آرامش برای کاربر است، زیبایی‌های طبیعت را هر چه بیشتر

به نمایش گذارده است. بررسی نمونه‌های موردی همچون معماری عصر صفوی که مفاهیم عرفانی و کاربری‌های مختلف معماری در روند جانشینی و هم‌نشینی در کنار یکدیگر قرار گرفته‌اند، شناخت راهبردهای طراحی را به دنبال داشته است. راهکارهایی که منعکس‌کننده مفاهیم سلوک شده‌اند و ذهن انسان می‌تواند هم به صورت خودآگاه و هم ناخودآگاه در معرض درک این مفاهیم متعالی قرار گرفته و به برقراری ارتباط با فضای مفهومی بپردازد.

طراحی بر اساس عوالم وجود در عرفان یکی از مؤلفه‌های مؤثر بر شکل‌گیری باغ ملکوت است که به ترتیب شامل عالم جامع، عالم ناسوت، عالم ملکوت، عالم جبروت، عالم لاهوت و عالم هاهوت بوده است؛ ناظر گاه به صورت مستقیم و گاه به طور غیر مستقیم در حین گذر از هرکدام از این عوالم به مفاهیم استعاری مستتر در عناصر طبیعت پی می‌برد. عوالمی که در بردارنده نقاط عطف مخصوص به خود و ویژگی‌های خاصی که در هریک از زون‌ها به‌طور مجزا ارائه گردیده هستند. در این میان منطقه‌ای با طبیعت بکر و خاصی همچون سایت باغ ملکوت یعنی «کسما» که از مزیت‌های قابل توجهی برخوردار است، بستر مناسبی را جهت طراحی منظر مورد نظر به ارمان آورده است.

عناصر کالبدی و المان‌های منظر همچون آب، گیاه، نور و سایه، مسیر و... در بستر طرح نیز از جمله عوامل تأثیرگذاری است که مسیر نیل به هدف اصلی پژوهش که همان تحقق مفاهیم عرفانی و معانی والا در طراحی منظر باغ ملکوت است را هموارتر کرده است. لازم به ذکر است وجود رودخانه و همچنین آرامگاه موجود و پوشش گیاهی غالب ما را در جهت تلطیف فضای آرامستان در این مجموعه که ممکن است ناخوشایند به نظر برسد، یاری رسانده است.

در آخر ارزیابی و به‌کارگیری اصول معنا و نمود آن در فعالیت‌های انسانی از طریق همراه شدن با نظام طبیعت و با به‌کارگیری حواس در تعامل با محیط منجر به ایجاد طرحی همه‌جانبه شده است که شناخت و تکامل را به همراه آورده و مخاطب را وادار به بازگشت به طبیعت می‌کند؛ تجربه‌ای معناگرایانه و عارفانه که می‌تواند آرامش ازدست‌رفته انسان مدرن را که همواره به دنبال هویت گمشده خویش است باز یابد؛ لذا ضرورت ارتباط انسان با طبیعت که امری جدانشدنی است در همراهی با عناصر تشکیل‌دهنده آن بیش‌ازپیش احساس می‌شود.

پی‌نوشت‌ها

۱. رجوع شود به شیخ الاسلامی، ۱۳۹۵: ۴۰.
۲. رجوع شود به شیخ الاسلامی، ۱۳۹۵: ۳۶-۴۱؛ از دیدگاه ابن عربی که متولی عرفان نظری است تمامی عوالم وجود در پنج حضرت خلاصه می‌شوند: ۱. حضرت لاهوت، ۲. حضرت جبروت، ۳. حضرت ملکوت، ۴. حضرت ناسوت، ۵. حضرت جامع.
۳. رجوع شود به شیخ الاسلامی، ۱۳۹۵: ۴۱-۴۳؛ برخی از شارحان ابن عربی به جای حضرات خمس سخن از حضرات سته گفته‌اند و مراتب وجود را در دیدگاه ابن عربی ششگانه دانسته‌اند. وجود حضرت هاهوت (عالم ذات) که ساخت مجهوله‌الکنه و غیب‌الغیوب است بر اساس همین دیدگاه در تحقیق حاضر تبیین شده است.

فهرست منابع

- اخوت، هانیه السادات؛ زمانی، احسان؛ امیرخانی، آرین و پور جعفر، محمدرضا (۱۳۸۸). تحلیل نظام‌های ساختاری و شکلی حاکم بر معماری منظر ایرانی با تأکید بر غالب ادیان توحیدی ایران، معماری و شهرسازی آرمان شهر، (۳)۲، ۱۰-۱۰۲.
- امین زاده، بهناز (۱۳۹۴). ارزش‌ها در طراحی منظر شهری، تهران: دانشگاه تهران.
- انصاری، مجتبی (۱۳۹۱). ملکوت در سوره مبارکه یاسین، بینات، ۱۹(۷۵)، ۳۵-۴۰.
- بمانیان، محمدرضا؛ انصاری، مجتبی (۱۳۹۰). حکمت عناصر معماری منظر در بهشت قرآنی با تأکید بر سوره مبارکه الرحمن، صغه، ۲۱(۲)، ۵-۱۴.
- بنی‌اردلان، اسماعیل (۱۳۸۹). معرفت‌شناسی آثار صناعی، تهران: سوره مهر.
- بی‌دریغ کسمانی، مرصده (۱۳۹۹). طراحی منظر باغ ملکوت، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، معماری منظر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه خاتم.
- پورنامداریان، تقی (۱۳۸۰). در سایه آفتاب، تهران: سخن.
- زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۷۸). صدای بال سیم‌رغ: درباره زندگی و اندیشه عطار، تهران: سخن.
- شاهچراغی، آزاده (۱۳۹۱). پارادایم‌های پردیس: درآمدی بر بازشناسی و بازآفرینی باغ ایرانی، تهران: جهاد دانشگاهی.
- شیخ‌الاسلامی، علی (۱۳۹۵). خیال، مثال و جمال در عرفان اسلامی، تهران: فرهنگستان هنر.
- عمید، حسن (۱۳۸۱). فرهنگ فارسی عمید، تهران: امیر کبیر.
- فرشید نیک، فرزانه؛ افهمی، رضا و انصاری، مجتبی (۱۳۹۴). بررسی فرایند خلق معانی و بیان مضامین عرفانی در شهر اسلامی، مجموعه مقالات کنگره بین‌المللی علوم انسانی اسلامی، ۲(۷)، ۳۱۱-۳۴۰.
- قُدوسی‌فر، هادی؛ حبیب، فرح؛ شهبازی، مهتیبام (۱۳۹۱). حکمت خالده و جایگاه طبیعت در جهان بینی و معماری معابد ادیان مختلف، باغ نظر، ۲۰(۲)، ۳۷-۵۰.
- قطب زاده اردکانی، فاطمه (۱۳۹۲). باغ سلوک، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، معماری منظر، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی.
- کاملی، هدا (۱۳۸۹). باغ مولوی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، معماری منظر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس.
- کورکیان، وسیکر (۱۳۷۷). باغ‌های خیال، ترجمه پرویز مرزبان، تهران: پژوهش فرزبان روز.
- گودرزی، الهه؛ قنبری، ناصر؛ بمانیان، محمدرضا (۱۳۹۶). بازشناسی وجوه ذهنی باغ در اشعار مولوی، مطالعات هنر و فرهنگ، ۲(۲)، ۲۹-۴۲.
- گودرزی، الهه؛ قنبری، ناصر؛ بمانیان، محمدرضا (۱۳۹۶). مبانی طراحی باغ‌های ذهنی مولوی در کوهستان با تکیه بر حرکت آب و مسیر پیاده، مطالعات جغرافیا، عمران و مدیریت شهری، ۱۳، ۲۰۳-۲۱۷.
- ماهان، امین؛ منصوری، سیدامیر (۱۳۹۶). مفهوم منظر با تأکید بر نظر صاحب‌نظران رشته‌های مختلف، باغ نظر، ۱۴(۴۷)، ۱۷-۲۸.
- مطلبی، ریحانه (۱۳۹۱). مهدی شیبانی: آوای هستی باغ ایرانی، منظر، ۴(۲۱)، ۲۶-۲۷.
- ناصری، ناصر (۱۳۹۵). جلوه‌های بسط عوامل صعود به عوالم ملکوت در مثنوی مولانا، عرفان اسلامی، ۱۳(۴۹)، ۲۱۷-۲۴۲.
- نصر، سید حسین (۱۳۸۲). عالم خیال و مفهوم فضا در نگارگری ایرانی، هنر، ۵۷، ۸-۱۵.

Corner, James (1999). Recovering Landscapes. Princeton Architectural Press.

Cosgrove, Dennis and Stephen Daniels (eds) (1988). The Iconography of Landscape. Cambridge University Press.

Google. (n.d.). [Map of the Kasma in Iran, Gilan Province]. Google Maps. Retrieved August 15, 2024, from <https://maps.app.goo.gl/9mBVRrqrqjXukzeaAA>.